

KIRJA-ARVIO:

ARKISTOTEKSTIEN ÄÄNI – KALEVALAMITTAISEN RUNOUDEN TUTKIMUKSEN UUSI SUUNTA

Tarkka, Lotte 2005: Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1033. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 534 s.

Jouni Hyvönen

Lotte Tarkan väitöskirja *Rajarahvaan laulu* pohjautuu Vuokkiniemeltä kerättyyn laajaan arkistoaineistoon. Se kattaa kalevalamittaisen runokulttuurin elämää sadan vuoden ajalta perinteisestä elämänmuodosta modernisaation tuomaan murrokseen. Tutkimuksessa on hyödynnetty hyvin laaja-alaisesti erilaisia aineistoja: eri perinnejaljen rinnakkainen tarkastelu kommunikatiivisena järjestelmänä avaa näkökulman kalevalamittaisen runoilmaisun *performatiivisuuteen* ja runoston käyttöön perinneyhteisössään. Aineistojen laaja-alaisen ja syvällisen tuntemuksen kautta Tarkka on onnistunut rakentamaan kokonaisvaltaisen kuvan vuokkiniemeläisten ihmisten diskursiivisista mahdollisuuksista – vienalaisesta tavasta kertoa kalevalamittaisen runouden välityksellä omasta elostaan ”kahden riikin riitamaalla”. Tutkimuksessa keskiöön asetettu performatiivisuus voidaan rinnastaa John Miles Foley’n oraalisformulaisen koulukunnan pohjalta kehittelemään näkemykseen suullisen perinteen ilmaisuvoiman immanenttisuudesta: mielenkiintoisinta ei ole tutkia, mistä elementteistä ja miten perinneteksti rakentuu vaan millä tavalla se ilmaisuvoimansa synnyttää (ks. Foley 1995). Kokonaisvaltaisella luennalla ja aineistojen moniäänisyyttä hyödyntävällä lähestymistavalla Tarkka on päässyt äärimmäisen lähelle kalevalamittaisen runokulttuurin ”elävät elämää”. Runonlaulajat eivät laulaneet säilyttääkseen perinnettä tuleville polville vaan keventääkseen omaa arkeaan. Tutkimuksesta välittyy tunne, että runojen esittäjät olisivat itse päässeet selvittämään, miksi he lauloivat.

Lotte Tarkka käsittelee väitöskirjassaan vienankarjalaiselle kulttuurille keskeisiä teemoja. Sanaa, laulamista, tietoa ja sen julkipanoa koskevia näkemyksiä lähestyttään perinnekomentaarien ja metapoeettisten runotekstien, kuten laulajan sanojen ja *tietobuis*-perinteen, pohjalta. Tarkka esittelee sampo-runoston kautta kalevalamittaisen runoston kosmogonisia teemoja sekä käsityksiä vaurauden ja niuk-

kuuden syklisestä vaihtelusta. Avioitumiskäytänteiden symboliikkaa lähestytään kahden suvun välisenä neuvotteluna, dialogina. Kulttuurin ja luonnon, kylän ja metsän välisen vastakkainasettelun tematiikkaa tuodaan esiin metsästysoitsuissa, karhuvirsissä ja karjanhoitomagiassa esiintyvien kulttuuristen rajojen sekä metsän peittoon ja hinkautumiseen liittyvien käsitysten näkökulmasta. Tutkimuksen punaisena lankana on vuokkiniemeläisessä ja koko vienankarjalaisessa runokulttuurissa keskeiset vastakkainasettelut: ”toiseuden” representaatioiden projisoituminen symbolisen järjestelmän käsitteellistämisen perustasoihin, tuonpuoleisen eli *tuonilmasen* ja tämänpuoleisen eli *tämänilmasen* erotteluun.

LAULUKIELEN JA PUHEKULTTUURIN DIALOGIA

Tutkimuksen keskeisaineistona on vuokkiniemeläinen kalevalamittainen runokorpus vuosilta 1821–1921. Lotte Tarkka ei lähesty lähdekorpustaan ulkoapäin tuoduin kansanrunouden tutkimuksen kysymyksenasetteluin vaan laulukulttuurin ja puhekulttuurin rajankäyntinä päämääränään kuvata vuokkiniemeläiskulttuurin ilmaisukeinojen koko potentiaalia ja yhteisön omia tulkintahorisontteja. Tarkka ottaa tutkimuksessaan kantaa kalevalaisen runouden tutkimusta ohjanneisiin pitkäkestoisiin paradigmoihin. Hänen mukaansa muinaishistoriallisissa, mytologisissa ja myyttis-historiallisissa tulkinnoissa runokulttuuria on tarkasteltu kirjallisen tai kansallisen kulttuurin näkökulmasta irrotettuna yhteisöstä, joka on sen itse tuottanut. Tarkka välttää tämän tietoisesti tarkastelemalla runostoa kokonaisuutena: intertekstuaalinen luenta mahdollistaa runoston hahmottamisen praksiksena, kommunikaationa omassa historiallisessa perinneyhteisössään. Runojen fiktiivinen maailma oli jatkuvassa vuorovaikutuksessa runonlaulajien todellisuuden kanssa. Se ei pysähtynyt arkaaiseksi tekstivarastoksi vaan eli käyttäjiensä mukana heidän projisoidessaan runostoon kulloinkin tarpeellisiksi katsomiaan sosiaalisia ja kosmogonisia merkitysverkostoja. Kalevalamittaisen runoston todellinen käyttö vuokkiniemeläisyhteisössä kertoo, kuinka yhteisö pyrki ratkomaan akuutteja sosiaalisia ongelmiaan sekä jäsentämään kulttuurin kategorioita ja sosiaalisia suhteita.

Tarkka tuo tutkimuksellaan aiempien tulkinnallisten lähestymistapojen rinnalle uuden, osin lingvistisestä antropologiasta peräisin olevan luennan, jossa kalevalamittaista runoilmaisua tarkastellaan ”puheena, puheen tapana eli vuokkiniemeläisittäin *pakinanloatuna*” (s. 11). Hän ei tarkastele lähdekorpustaan perinnejalajihin hermeettisesti jakautuneena aineistomassana vaan lähestyy eri lajeja intertekstuaalisesti toisiinsa sulautuvina merkitysverkostoina. Edellytyksenä on myös se, että laulukielen ja puhekulttuurin välille ei rakenneta keinotekoista rajaa. Lingvistisen antropologian (esim. Hanks 1987; 1990) samansuuntaisuus Tarkan tutkimuksen tavoitteiden kanssa on ilmeistä etenkin kielen praktista käyttöä, kielen symbolista luonnetta ja ilmaisurepertuaarin kulttuurista pääomaa koskevien tutkimus-

intressien kohdalla. Tarkan tutkimus osoittaa, että puheyhteisön lingvistiseen tutkimukseen liittyvät kysymyksenasettelut avaavat uusia mahdollisuuksia myös arkistoidun kalevalamittaisen runouden tutkimukselle.

John Miles Foley'n esittämät näkemykset kontekstistaan irrotettujen tekstuaalisten tallenteiden suhteesta perinteen muodostamaan tulkintamatriisiin (*tradition as enabling referent*; ks. 1995, 27–28) on Tarkan tutkimuksessa viety konkreettisella tavalla loppuun saakka. Arkistoitujen tekstuaalisten tallenteiden kryptisyys, fragmentaarisuus ja sisäänpäin kääntyneisyys väistyy, ja tutkijan lähiluvun kautta arkistoteksteistä tuodaan esiin niiden pragmaattista toiminnallisuutta ja kulttuuristen merkitysten etnografisesti rikasta verkottumista. Lähtökohtana on ilmaisukielen performatiivisuus, mutta ei yksinomaan esteettiseltä kannalta, sillä Tarkan työssä kalevalamittaista runoutta tarkastellaan aikalaisille ja omalle yhteisölleen merkityksellisenä puheena. Yhteisön ilmaisuvarantona kalevalamittainen runokieli oli kollektiivinen, mutta kollektiivisuudesta huolimatta yksittäinen runoperformanssi oli aina näyte tekijänsä käsialasta. Kyse on perinteentaitajien käytössä olleista ilmaisukeinoista, ”alati liikkeessä olevasta varannosta” ja ”kollektiivisista resursseista”, joista poimittiin sopivat ainekset eri esityksiin ja tilanteisiin – ei siis varastosta, josta olisi poimittu valmiita tekstejä esitettäväksi. Näin vuokkiniemeläisyhteisö ja sen kalevalamittaisen runouden taitajat ovat onnistuneesti esillä sekä keskenään kommunikoidavana puheyhteisönä että perinnettä tietoisesti käyttävinä yksilöinä. Runojen kollektiivisuuden ja subjektiivisuuden rajat ovat näin nostettu hienosyiseen analyysiin.

Lingvistisen antropologian puheyhteisölähtöisyys sopii saumattomasti Tarkan seuraamaan intertekstuaaliseen lukutapaan. Kun lingvistisen antropologian piirissä tarkastellaan useimmiten elävää puheyhteisöä laajan ja intensiivisen kenttätöyden kautta (poikkeus esim. Hanks 1987), Tarkan tutkimuksessa kenttätöyden intensiivisyyden korvaa arkistoaineistojen laajuus ja diakroninen syvyys. Lingvistisen antropologian (ks. Duranti 1997) keskeiset osa-alueet, kuten puheyhteisö, ilmaisukieli kommunikatiivisena järjestelmänä ja kulttuurin verbaalinen ilmaisu symbolisena ja käytännöllisenä systeeminä, jäsentyvät myös tämän tutkimuksen keskeisiksi kulmakiviksi. Tarkka on onnistunut rakentamaan historiallisesti uskottavan rekonstruktion erään puhe-kulttuurin taiteellisen runokielen ilmaisu-potentiaalista, sen etnografisista kytköksistä, kosmogonisista merkitysulottuvuuksista ja pragmaattisista käyttötarkoituksista.

ARKISTOTEKSTIEN KONTEKSTUALISOINNIN HAASTEET

Kalevalamittaisten arkistotekstien kontekstualisoinnin haasteellisuus johtuu siitä, että välittömistä esitysyhteyksistä on hyvin vähän tietoa. Tutkijan on näin ollen seurattava yksinomaan teksteihin tallentuneita kontekstuaalisuuden merkkejä, puhe-tilanteen ja performanssin tekstitallenteisiin jättämiä jäänteitä. Tarkan tutkimuksessa fragmentaaristen arkistoaineistojen luennan apuna on hyödynnetty ansiok-

kaasti kaikkea aiempaa Vienan Karjalaa koskevaa sosiohistoriallista, kansatieteellistä ja folkloristista tutkimusta. Tämän lisäksi *monitahoisen kontekstualisointi* on vaatinut myös laulajien henkilöhistorioihin liittyvää selvitystyötä. Etenkin Martiska Karjalaisen *Porolaulua* käsittelevässä osiossa tutkija yltää etnografisessa ja elämänhistoriallisessa kuvauksessaan historiallisesti äärimmäisen konkreettiselle tasolle.

Tässä yhteydessä on todettava, että kontekstualisointi perinteisessä mielessä on tämän tutkimuksen aineistojen etnografisesta kehystämisestä aivan liian vaatimaton ilmaisu. Monitahoisen kontekstualisoinnin avulla Tarkka onnistuneesti syventää arkistotallenteiden intertekstuaalisen luennan mahdollisuuksia. Lotte Tarkka onnistuu kurottamaan runoston vuokkiniemeläisyhteisön todellisuuskuvaan niin hyvin kuin käytettävissä olevan aineistokorpuksen pohjalta on ylipäättään mahdollista. Hän on löytänyt arkistoaineistojen kontekstualisoinnille aivan uuden haasteellisen tason. Aineistojen fragmentaarisuudesta huolimatta tutkija on tavoittanut kontekstin ja runoilmaisun välisen elävän suhteen, *kontekstin prosessuaalisuuden*.

Lotte Tarkan tutkimuksessa runojen kontekstualisointi ja runokielen lingvistisesti taidokas analyysi tukevat toinen toistaan. Tarkka on kehitellyt tutkimuskäytäntöjä, joiden kautta arkistoteksteistä voidaan tavoittaa sekä yhteisön historiallista todellisuutta että laulaja- ja runonkuulijayhteisön omaa ajattelua – runoperformanssien kadonnutta kontekstia. Tarkan tutkimuksessa intertekstuaalisuus, performatiivisuus sekä etnografisen taustan että kalevalamittaisen ilmaisukielen symbolisen systeemin kokonaisvaltainen hahmottaminen luovat historiallisesti uskottavan perustan Vuokkiniemeltä tallennettujen tekstien tulkinnalle.

Tutkimuksessa laulajien omat äänet tuodaan lähelle lukijaa kokonaisvaltaisella runokorpuksen luennalla ja yksittäisten tekstien intertekstuaalisten risteyskohtien tulkinnalla. Tämä vaatii tutkijalta syvällistä perehtymistä aineistoihinsa: ”Vain pyrkimällä omaksumaan kaiken runokulttuurista saatavilla olevan perinnetekstistön voi [...] hahmotella kohdekulttuurin jäsenten potentiaalista kulttuurista kompetenssia, jonka pohjalta runojen merkityksiä on prosessoitu” (s. 73). Tarkka paneutuu runokielen merkityksiin vuokkiniemeläisyhteisön tulkinta-avaruudesta käsin, tekstien intertekstuaalisuuden kautta. Kiinnittämällä runot niiden esittäjien historialliseen ja etnografiseen todellisuuteen Tarkka on onnistunut jäsentämään hienosyisiä yhteyksiä tekstien välisiin merkityksiin ja sukeltamaan tulkinnoissaan syvälle runojen todelliseen käyttöön niiden omassa puheyhteisössä.

Lotte Tarkka onnistuu yhdistämään arkistoaineistojen intertekstuaaliseen luentaan kaksi tasoa. Hän lähestyy toisaalta runoston traditionaalisuutta, kalevalamittaisen runoilmaisun diakronista kerroksellisuutta, mutta toisaalta sama intertekstuaalinen lähestymistapa on käyttökelpoinen myös epätyypillisten tekstien idiosynkraattisia piirteitä tutkittaessa. Tarkka purkaa tämän näennäisen vastakkainasettelun toteamalla, että ”[t]yypillisen korostaminen idiosynkraattisen kustannuksella liittyy pohjimmiltaan käsitykseen perinteestä kielenä, joka on kaavoittunut, syvä ja hidas. Tämä on kuitenkin vain traditionaalisen kielen toinen puoli. Juuri tyypillisestä poikkeaminen näyttää perinteen kielen ilmaisuvoiman: yhdistelevä ja assosioiva laulaja on oman kielensä ja kulttuurinsa subjekti.” (s. 76.) Erityisen on-

nistuneesti yksilötason ääni nousee esiin tutkijan analysoidessa lähdekorpuksensa epätyypillisiä runoja, Petri Kettusen mieronvirttä *Natalian nauru* ja Arhippa Perttusen lajihybridiä *Viiisaampansa vieressä maannut* (luvut 8.2 ja 8.3).

Lotte Tarkka rakentaa runokielen ilmaisujen tulkintaa hyvin luonnollisesti. Tässä piilee tämän tutkimuksen hienoin anti, jota ei voi millään ammentaa tyhjiin kertalukemisella. Tarkka avaa sekä yksittäisten tekstien merkityksiä että eri tekstien ja lajien välisiä suhteita ikään kuin hän kuvaisi runokulttuuria sisältäpäin. Tarkka on kekseliäästi hyödyntänyt tutkimuksessaan myös konkreettisia ja kuvailevia käsitteitä kuten *kabdentuvan näyttämön* ideaa (englanniksi *double scene*; ks. Lönnroth 1979). Hän käyttää kahdentuvan näyttämön ideaa tarkastellessaan, kuinka laulajan sanat, runojen henkilöhahmojen repliikit kehystyksineen sekä niihin liittyvät lajiuotukset, rakentavat esitystilanteessa todellisuuden ja runojen fiktiivisen maailman limittäisyyttä aina silloin, kun runossa kerrottu tapahtuma ja itse kerrontatapahtuma ovat samanlaiset. Näin aktuaalistuu laulajia ympäröivän todellisuuden ja runojen fiktiivisen maailman tiivis suhde. Vain tutkija, joka on intohimoisesti uppoutunut runotekstien maailmaan, pystyy avaamaan niiden merkitysulottuvuuksia näin rikkaalla tavalla. Uskon, että tämän tutkimuksen maanläheisyys ja luonnollisuus kumpuavat halusta asettaa vilpittömästi rajarahvaan, vuokkiniemeläisten, oma ääni tutkimuksen keskiöön. Lotte Tarkka liittyy samaan rintamaan Senni Timosen (2004) kanssa; tutkijan ja kentän välinen dialogisuus toimii myös mykkien arkistotekstien tutkimuksessa. Tämä kertoo uuden tutkimusparadigman vyörymisestä kalevalamittaisen runouden tutkimukseen.

RUNOKULTTUURI VUOKKINIEMELÄISTEN ARKISENA PÄÄOMANA

Lotte Tarkka on luonut katseensa runojen todelliseen kulttuuriseen käyttöön keruujan vienalaisyhteisössä. Tarkan väitöskirja osoittaa, että performanssianalyttisellä ja suullisen perinteen viestinnälliseen funktioon keskittyvällä tutkimuksella on runsaasti annettavaa myös arkistoaaineistojen tutkimukselle. Tässä tutkimuksessa harjoitettu lähiluku avaa näkymän 1800-luvun vuokkiniemeläiseen puhekulttuuriin, etenkin sen *kobosteisiin* runonlaulajilta tallennettuihin performansseihin. Runoston analyysissä on lähdetty siitä, että tulkinnat hengittävät vuokkiniemeläisten laulajien elämäntuntojen mukaan. Lotte Tarkka on nostanut tutkimusaineistostaan esiin huolellisen etnografisen kontekstualisoinnin avulla vuokkiniemeläisyhteisön omia merkitysverkostoja ja diskursiivisia käytäntöjä. Hän tarkastelee vuokkiniemeläistä kalevalamittaista perinnettä kokonaisvaltaisesti sen omista lähtökohdista, omia merkitysverkostoja rakentavana *symbolisena systeeminä*. Hänen mukaansa tekstien vahvat metapoettiset elementit viittaavat siihen, että runoilmaisun hallinta käsitettiin sosiaalseksi arvoksi, kulttuuriseksi pääomaksi, jolla oli ennen kaikkea kommunikatiivista käyttöä.

Lotte Tarkan väitöskirjan tekstianalyysien kautta pääsemme kurkistamaan vuokkiniemeläisten laulajien maailmaan. Runojen ajan, paikan ja persoonan tasoil-

la liikkuva tarkkanäköinen tekstianalyysi nostaa esiin kalevalamittaisen perinteen ilmaisuvoiman laulajayksilön silmin katsottuna sekä ympäröivän fyysisen ja sosiaalisen havaintoympäristön että vastaavasti runoja käyttäneiden laulajien poeettisten ratkaisujen näkökulmasta. Tarkan tutkimuksen myötä pääsemme jäsentämään vuokkiniemeläisten kulttuurista tilaa sitä aistivan yksilön näkökulmasta: ”*minä* tuvan, talon, pihan, kylän ja mieron edustaman ulkosen ympäröimänä; *kylä* metsän edustaman ulkosen ympäröimänä.” (s. 292).

Lotte Tarkan suhde ”kenttään”, vuokkiniemeläisiltä kerättyyn tekstikorpuksen, vastaa jollakin tasolla kenttätutkijan matkaa vieraaseen kulttuuriin. Jotain samaa on myös tutkimusaineiston välittämän todellisuuskuvauksen suhteuttamisessa maisemaan, laulajayhteisön ympärillä olevaan tilaan, asuintiloihin, karjan sijoihin, metsään, tämänilmaiseen ja tuonilmaiseen. Vuokkiniemeläisen runokulttuurin kielikuvat avautuvat monesti spatiaalisella eläytymisellä; ikään kuin tutkija itse matkaisi Vuokkiniemen maisemissa. Lotte Tarkka ei itse esitä olevansa aikamatkalla, vaan tämä metaforinen rinnastus on syntynyt kirja-arvion kirjoittajan haltioituneen lukukokemuksen myötä. Ei varmaan voida väittää, että tekstitalenteiden kautta olisi ylipäättään mahdollista sukeltaa 1800-luvun vienälaiseen todellisuuteen. Tätä matkaa ei ainakaan voi tehdä paljon tätä syvemmälle.

Kalevalamittaisen runouden tutkijana Tarkka tuo uuden näköalan vuokkiniemeläisten maailmanhahmotukseen ja myös modernisaation myötä tapahtuneeseen yhteisön elinehtojen, muun muassa heimosotien tuomaan muutokseen ja perinteisen elämänmuodon elintilan kutistumiseen. On selvää, että Lotte Tarkan tutkimus tulee olemaan tutkimushistoriallisesti käännteentekevä. Mykät tekstit saavat äänen, ja tutkija on onnistunut rakentamaan läpi teoksen toisiinsa kulttuurisesti limittyvien tekstien moniäänisen verkoston, jossa lukija saa jatkuvia välähdyksenomaisia oivalluksia laulukulttuurin todellisesta ilmaisuvoimasta ja merkityksestä inhimillisenä kommunikaationa, puheena ihmisten välillä ja myös puheena ihmisen sisällä, omien elämänehtojen heijastuspintana. Lotte Tarkan tulkinnoissa runot hengittävät samaa ilmaa kuin niitä laulaneet ihmisetkin.

KIRJALLISUUS

- DURANTI, ALESSANDRO 1997: *Linguistic Anthropology. Cambridge Textbooks in Linguistic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FOLEY, JOHN MILES 1995: *The Singer of the Tales in Performance. Voices in Performance and Text*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- HANKS, WILLIAM F. 1987: Discourse Genres in a Theory of Practice. – *American Ethnologist* 14(4): 688–692.
- 1990: *Referential Practice: Language and Lived Space Among the Maya*. Chicago: University of Chicago Press.

LÖNNROTH, LARS 1979: The Double-scene of Arrow-Odd's Drinking Contest. – Bekker-Nielsen, Hans et al. (eds), *Medieval Narrative: A Symposium*. Odense: Odense University Press.

TIMONEN, SENNI 2004: *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 963. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

FM Jouni Hyvönen toimii folkloristiikan tutkijana Helsingin yliopistossa ja työskentelee professori Pertti Antosen johtamassa tutkimusprojektissa *The Textualization of Oral Tradition and its Modern Contextualization in Finland*.